

¹Владимир ЈАНЕВСКИ (Скопје)*

ВОДИЧАРКИ ВО ПЛАНИНСКИТЕ СЕЛА ОД СКОПСКА БЛАТИЈА

Апстракт: Обредните женски поворки се сретнуват во неколку планински села во етничкиот предел Скопска Блатија. Се изведувале до средината на 20 век. Специфика за овие обредни поворки е девојки пред нивното мажење во зимскиот циклус поточно на 19 - 20 јануари од куќа до куќа да пеат песни во чест на домаќините или членови на семејството. Специфика за овие поворки е и податокот дека за време на празнувањето се сретнува и орска традиција која има многу стари елементи во методските елементи. Носијата кои овие девојки ја носат најчесто има атрибути од невестинскиот период.

Клучни зборови: водичарке, танчовоѓа, долно чете, горно чете, Св. Јован, Булачани, Водици, Светијованска кошуља, сајчиња,...

Apstarct:

Female ritual processions are found in several mountain villages in ethnic area named Blatija of Skopje. They were performed until the mid-20th century. The specific of these procession rituals is that the girls before their marriage in the winter cycle, especially from 19 to 20 January were going from house to house singing songs in honor of the hosts or their family members. Another specific of these ritual processions is the fact that during the celebration, traditional dance performance was found with many old methods and elements. The costumes that these girls are wearing, often have the attributes of the bridal period.

Keywords: vodicharke, tanchovogja, read St. John Bulachani, Epiphany, St. Jovanska shirt sajchinja ...

*Владимир Јаневски е магистар на етнoлошки науки, вонреден професор на Музичка академија на Универзитетот Гоце Делчев во Штип, катедра по етнокореологија.

Празнувањето на Водичарските обреди се одвиваат во зимскиот циклус, поточно на 19 и 20 јануари, со овој празник завршуваат некрстените денови кои започнуваат со Божик. Кај народот празниците познати се уште како: Машки и Женски Водици, машките Водици се изведуваат првиот ден, поточно на Богојавление и Водици, додека Женските Водици на Собир на Свети Јован Крстител. (Китевски 1996, 45) Периодот во кој се сретнуваат овие обреди имаат различни обредни карактеристики, во многу предели на Македонија во овој временски период се одвиваат обредите под маски: *џамалари*, *џоломари*, *ешкари*, *василичари*, *суроваскари*, *бамбурци*, *бабари* итн. Исто така во овој период завршуваат и четринаесетниот период на *русалиите* од Бојмија, кои од село до село и куќа до куќа ги играат русалиските обредни игри. Во западниот дел на Македонија, поточно во Мијачките предели се одвиваат водичарските обреди кои во нивната функција ја имаат задржана обредноста на целокупната социјалната заедница.

Женски поворки *водичарки* уште се сретнуваат во пределите Порече, Мариово и Радовишки Шоплук, но исто така застапени се и во некои села од пределот Жеглигово кои во оваа тема ќе имаат клучно место за поставеноста на проблемот. Функцијата на водичарските обредни поворки е обиколка по куќите и селскиот атар но истовремено и пеење на обредни песни. (Китевски 1996, 228) Во поширока смисла на терените низ Македонија, водичарските обреди или поворки за разлика од лазарските поворки кои се изведуваат во пролетниот циклус помалку се застапени.

Интерес на оваа тема ќе бидат *водичарките* од планинските села во Скопска Блатија, поточно селата Булачани, Црешево, Виниче и Раштак. Во литературните податоци за овој обред досега немавме сретнато податоци. Единствено овој феномен прв го пласира етнологот Ангелина Крстева во изложбената концепција на Музејот на Македонија – етнологски оддел, а исто така во монографското издание за народните носии од Скопска Блатија, авторка Крстева прикажува и носија за *водичарка*. (Крстева 1998, 55) Во еден поголем временски период имавме прилика да истражуваме во поголем број села од пределот Скопска Блатија и дојдовме до заклучок дека во селата кои се поставени во котлинскиот дел а исто така и во Каршијачкиот, женските обредни поворки не се празнувале и не се познати како културен феномен. Можеби оваа појава некогаш била присутна и во овие села но засега не можеме да најдеме релевантни извори кои ќе ни бидат поткрепа во нашата тема. Кај авторката Вера Кличкова, постојат белешки за

крајните села од Скопската Котлина во Зелениковската област, поточно селата Градовци и Ново Село. (Кличкова 1960, 248-258) Кличкова забележала повеќе примери од водичарски песни кои се изведувале во оваа област. Интересно е дека примерите не соодветствуваат со примерите од планинските села од Скопската Блатија. Единствено една од песните која во овој случај е наменета за невести, *Седи Божја на рогожа*, во потполност одговара со нашиот пример но во овој случај песната е наменета за мало дете.

Водичарските обреди кои биле присутни во планинските села можеме да ги следиме и од културниот феномен ареал на дифузионизам. Во овој случај би било добро да се следат неколку аспекти: дијалект, носија, ареал, во овој случај може да се утврди дека се работи за лимитрофна група која според говорот припаѓа кон соседните предели на Жеглигово, генезата исто така се поврзува со пределите на Жеглигово и Славиште, невестинската кошула *шарена* или *црногорка* има специфика на женските кошули од *ретко и густо мешано* од Скопска Црна Гора, додека сите други делови од носијта се од типот на носиите од Скопска Блатија. Просторот во кој живеат е ридско-планински и е во падините на Скопска Црна Гора, но според спецификата на живеење тие никогаш не се мешале со соседните села на Скопска Црна Гора. Авторката Крстева ова група села ги поставува како преминска зона исто така следејќи ги неколкуте сегменти од материјалната и духовната култура. (Крстева 1994, 117) Исто така и постарите автори кои ја обработувале тематиката обичаи и верувања во Скопската Котлина, заклучиле дека овие села имаат посебна специфика од Скопска Блатија, односно ги третираше како издвоена група. (Филиповиќ 1939, 281)

Во конкретниот пример за водичарските обреди во еден поголем интервал имавме прилика да ги истражуваме *водичарките* од селото Булачани кои преку соговорниците можевме да дојдеме до поедини информации кои за оваа тема ќе бидат извор на емпирија. Обредите се изведувале како што нагласивме на 19 и 20 јануари, но обредните содржини во овој случај се провлекуваат се до 31 јануари (Св. Атанас). Обредните поворки по куќите и улиците се изведувале на Богојавление, поточно: *На Богојавление ќе идемо по куќи, облечени се у шарени кошуљи, сајчиња на нас, фес, накит, све као невесте. На Св. Јован у црква се појев, спрема човекот појевмо песме.*² Интересен е податокот дека

² Соговорник: Елица Чурковска, родена 1929 год, во село Булачани; Благунџа Станковска родена 1918 година во село Булачани

водичарките од селото Булачани празнувањето го продолжуваат до 31 јануари (Св. Атанас), поточно со собраните пари кои го добивале за време на поворките купуваат *симиди, од град* и празнуваат во една од куќите на девојките. Во четириесетите години од 20 век кога празнувале девојките со добиените подароци и парични средства, на попот од селото Булачани му купиле на подарок костум.

Според исказите на соговорниците *водичарка* можела да биде девојка која веќе била зрела за мажење, односно времето за мажење и се ближело. Овој податок можеме да го проследиме и како период на проодност од еден во друг социјален статус, поточно обред на премин, каде социјалната средина треба да ја види индивидуата во каква физичка кондиција е и каков е нејзиниот надворешен изглед и потенцијал. Една од соговорничките ни додава дека: *Нигде не смо излагале ако има некој собор или слава иначе не... чим се замрачи свите дома, нема излагање...тоа ти је било...*³ Уште по специфичен е податокот дека *водичарките* се облекуваат во невестински носии а со тоа го доловуваат и изгледот на невестите. До крајот на 19 век со ова празнување и со приготвување на невестинската кошула, на денот на Водици, облечени како *водичарки* ја покажувале зрелоста и подготвеноста за стапување на брак. За постариот обичај на носење на невестинската кошула од страна на водичарките пишува и Ангелина Крстева.(Крстева 1994, 114)

Спецификата на носијата кај водичарките главно е невестинската кошула *шарена* или *црногорка*, која кај месното население позната е и како *светијованска кошуља*, овој понов термин за оваа кошула е добиен со напуштање на постарата традиција која била специфична до крајот на 19 век невестите да се венчаваат со кошула *шарена*. Во почетокот на 20 век оваа традиција на венчавање со кошулата *шарена* се напушта и како невестинска кошула се употребува *гергевлија кошуља, гранки кошуља, брешчиња кошуља* и во најновиот период обична бела невезена кошула.⁴ Многу значаен податок во сите периодизации на невестински кошули, старата кошула *шарена* останува во составот на водичарските обреди и незамисливо е водичарка да не носи *шарена кошуља*, односно во поново време со по нова терминологија *светијованска кошуља*. Значаен сегмент е и облекувањето на другите делови од носијата кои најчесто се носеле во невестинскиот

³ Соговорник: Елица Чурковска, родена 1929 год, во село Булачани.

⁴ Соговорник: Неда Паровска 95 години од Даевци; ? Радевска родена 1917 год во село Булачани (сестра на Веселинка Радевска)

период а тоа биле: горната облека *сајче - саја, појас, вута сос колја, курдија, крпа* за глава, *ремен, леденик, пафти, фес, крпче сос пари* а посебно е украсувањето на главата со *павуново перо* со верување дека девојката побрзо ќе одлети од татковата куќа. Во случајот *павуновото перо* го прикажува социјалниот статус на девојка подготвена за мажење, затоа што само во овој случај девојка може да закачи *павуново перо*, додека во социјалниот статус невеста, млада невеста, млада жена или возрасна жена ваквата појава воопшто не е позната.

Во однос на социјалниот статус на водичарските обреди, девојките поделбата на улогите ги вршат според половата зрелост, но најголем сегмент е талентираноста и техничките можности при пеењето. Со подготовки се започнувало во есенските денови а со приближување на водичарските празнувања, девојките пијат живи јајца за гласот да биде во подобра пеачка кондиција. Главна на водичарките е *танчовоѓата*, таа покрај тоа што мора да ги знае сите текстови за песните, мора да ги познава и сите луѓе во селото, поточно во кое семејство има домаќин, домаќинка, млади ергени, невести, деца итн. за да може песните што ќе ги пеат да имаат функција во обредот. Слична терминологија за главна водичарка во групата ни споменува и Кличкова, таа наведува водичарките поделени се во две групи од по три девојки а главни на групите се *челници*. (Кличкова 1960, 250) Водичарките, во селото Булачани исто така биле поделени две групи *четиња, горно и долно чете*⁵ а песните се пеат антифоно, поточно пее првата група а потоа стиховите ги повторува другата група. На почетокот на секое чете а исто така и на крајот од четето има *танчовоѓа* кои се главни за групата и они ги започнуваат песните, *ги запојувев*.⁶ Покрај *танчовоѓите*, постојат и девојки кои бакнуваат рака на домаќините и ги собираат подароците. Сите водичарки облечени се во невестински носии, единствено се разликуваат *танчовоѓите* кои покрај општото правило на невестинските атрибути, носат и *леденик* (клашнено парче поткитено со ситни монети, се носи на градите), *крпче сос пари* (долгнавесто крпче поткитено со стари сребрени пари, се носи врз скутината), *фес* (плитка капа, поткитена со стари ситни сребрени монети) а исто така носеле и *пафти*. Општото правило водичарките а исто така и лазарките да бидат облечени како невести се сретнува во повеќе предели од Македонија. (Китевски 1996, 228; Кличкова 1960, 250) До

⁵ Соговорник: Неда Паровска 95 години од Даевци

⁶ Соговорник: Благуња Станковска родена 1918 година во село Булачани

педесетите години од 20 век кога и опстојувале овие обреди бројноста на девојките се движела до 40 или 50 водичарки и тоа 20-25 во една група *чете*. Во селото Булачани, во времето на потполно опстојување на обредноста, за време на водичарските обреди постоеле и неколку групи на водичарки, една од подобро организираните била групата од маалото Бузаровци.⁷

Во однос на мелодиските линии на песните, во овој случај постојат две мелодиски линии. Првата мелодиска линија е запевот на песните, додека другата мелодиска линија се строфите. Во сите случаи се менува само текстот. Запевот на песните се пее пред секоја песна, но исто така со оваа форма и се завршува песната. Стиховите имаат друга мелодиска линија а текстот се менува во зависност на личноста и пригодата за која треба да се пее. Во традицијата кога овие обреди опстојувале во целост според соговорниците постоеле околу 70 песни наменети за различни пригоди. Интересно е да се напомене дека во најголем дел песните се пеат во стоечка позиција, подредени една до друга, кога се движат по улиците низ селото образуваат колона која ја водат *танчовоѓите*, но додека пеат на мало дете тие, пеејќи околу детето изрипуваат и формираат играорен образец, во форма на скокови кои не коинцидира со метроритмичката структура на песните. Ваквиот пример на несоодветствување на метроритмичката структура и играорниот образец се сретнува во повеќе обредни играорни содржини. Водичарките кои се забележани од страна на етнологот Кличкова во педесетите години од 20 век во селото Градовци и Ново Село, Зелениковската околија, исто така во песните наменети за мали деца, образувале танец и со вртешки на телото заигрувале околу детето. (Кличкова 1960, 258) Ако ги следиме играорните образци можеме да заклучиме дека, задржани се едни од најстарите форми, кои се сретнуваат само во некои обредни игри во поширока смисла на тлото од Македонија.

Во локаната терминологија обредните поворки познати се како *водичарке*, според континуитетот можеме да заклучиме неколку периоди, поточно обредите до крајот на 19 и почетокот на 20 век, обредите имале континуитет и немале прекин во изведбата. Од околу 1920 година па до 1940 година обредите не се изведувале, одново започнуваат да се изведуваат после Втората светска војна се до 1953 година кога и наплно се напуштаат а

⁷ Соговорник: Сава Стојковска родена 1933 год. во село Булачани

денеска се и сосема заборавени. Континуитетот на обредноста можевме да ја проследиме од соговорниците кои беа родени од почетокот на 20 век се до триесеттите години на 20 век. Кај повозрасните соговорници како Неда Паровска, можевме да ги забележиме сеќавањата за постарите термини во однос на носијата која ја носеле водичарките, но главен податок беше дека таа се уште се сеќаваше на континуитетот на обредите во другите села како: Црешево, Виниче и Раштак. Непознат е прекинот на обредноста во дваесеттите години од 20 век, најверојатно во овие села обредите завршиле во дваесеттите години а не продолжиле во четириесеттите години на 20 век како што бил случајот со селото Булачани. Кај помладите генерации поврзувањата на водичарските обреди со податокот дека само во село Булачани постоеле водичарки, најчесто се поврзува со податокот дека црквата во селото е посветена на светецот Св. Јован.⁸

Како што наведовме во текстот во времето на опстојувањето на обредите, според соговорниците репертоарот на песните броел некаде околу седумдесет.⁹ Песните според обредноста можат да се поделат во неколку типови и тоа: *запев на песните, песна за најава низ селските улици, песни наменети за луѓето и песна за црквата*. Запевите на песните се пеат пред секоја песна а исто така завршуваат со истите запови, песните кои се за низ селските улици се пеат за најава дека водичарките се присутни во маалато или приближуваат во домаќинставата, тртата категорија се песни кои се најбројни и се наменети за секој член од семејството и се пеат според возраста. Последната категорија е песна наменета за црквата и таа се пее кога водичарките влегуваат во црквениот двор. Песните наменети за членовите од семејставата се пеат на 19 јануари, додека песната за црквата се пее на 20 јануари, исто така треба да се напомене дека доколку во црквената трпезарија или црковен двор, дојдени се гости од соседните села, водичарките во зависност од полот и возраста ги пеат истите песни наменети за членови од семејставата. Според нашите истражувања за жал можевме да пронајдеме само девет примери на песни кои останале во сеќавањата на повозрасното население од селото Булачани.

За жал денес обредот за Водици не е познат кај месното население, за среќа во 2002 година се направи филмувана документарна реконструкција на обредот, во која учество

⁸ Соговорник: Елица Чурковска, родена 1929 год, во село Булачани.

⁹ Соговорник: Божа Милчевска Оцова, родена 1930 год. во село Булачани; Сава Милчевска Оцова, родена 1933 год. во село Булачани.

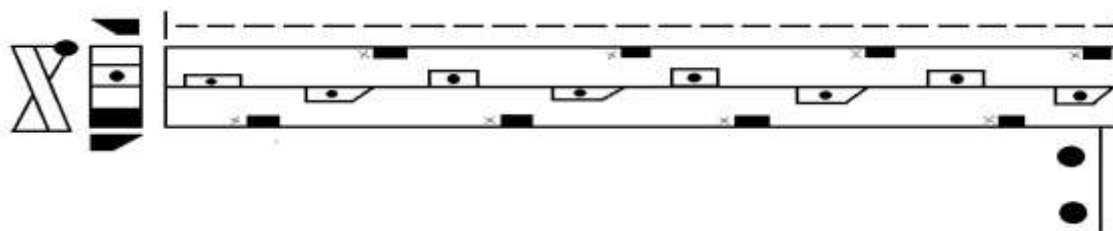
земаа повозрасното население од селото Булачани кое ги памтеше песните, обредите и носијата а со тоа се остави траен белег на традиционалното наследство од Македонија.

Мелогографски запис на запевот *јој убаве мале моме*.

Мелогографски запис на песната *Китан коња китеше*.

Кинетографски запис на играорниот образец на песната *Божа седи на рогожа*.

РЕПЕРТОАР НА ВОДИЧАРСКИТЕ ПЕСНИ:

Божја седи на рогожа

*Јој убаве мале моме,
јој убаве мале моме
Божја седи на рогожа
свила преде гајтан плете
Со гајтан се разговара
Еј гајтане мој гајтане
Како си имаш свилени гајтан
Јоште да има мушко детенце
свила би га променила
Гајтан би го јопшала
Сребро стапче би му дала
Ке га пратим на чкоља
Мајка га прати за три години
Дете најучи за три месеци
Ем да учује ем да пишује
Јој убаве мале моме,
јој убаве мале моме*

(Песната се пее на мало дете)

Овде онде кажујев

*Јој убаве мале моме,
јој убаве мале моме
Овде јонде кажујев
до две сестри живујев
Помалата говори
Мори сестро постара*

*Ти си имаш два града
Ја си имам два стада
Није брате немамо
Брате да си купимо
Јој убаве мале моме,
јој убаве мале моме*

(Песната се пее на две сестри)

Китан коња китеше
*Јој јубаве мале моме,
Јој јубаве мале мо.
Китан коња китеше,
Мајка сина учеше.
Кд ќе пројдеш низ село.
Мирно коње да јаваш.
Ничкум глава да држиш,
Китан мајка неслушал,
Ничкум глава, не држил
Мирно коње не јавал
Јој јубаве мале моме,
Јој јубаве мале мо.*

(Песната се пее на младо момче)

Изникнала перунига
*Јој јубаве мале моме,
Јој јубаве мале мо.
Изникнала перуника,
Среде трло овчарово.*

*Седи овчар па се чуди.
Дал да вади, дал да граби.
Перуника му говори.
Не сам цвеќе за вадење.
Не сам башча за вадење.
Малој моме за љубење.
Прегрна го целива го.
Јој јубаве мале моме,
Јој јубаве мале мо.*

(Песната се пее на мало девојче)

Заспала ми стара Света Петка

*Јој јубаве мале моме,
Јој јубаве мале мо.
Заспала ми стара Света Петка,
Меѓу два друма, два манастира.
Оздол иде лудо младо.
Јој јубаве мале моме,
Јој јубаве мале мо.*

(Песната се пее на возрасна жена)

Цар Костади два радоста има

*Јој јубаве мале моме,
Јој јубаве мале мо.
Цар Костадин два радоста има,
Два радоста у една недеља.
Први радост сина ќе си жени.
Други радост ќерка ќе си дава.
Обе свадбе у једна недеља.*

*Се сретнава у гора зелена.
Зет и шура коња разјавује.
Злва и снава венци развезује.
Јој јубаве мале моме,
Јој јубаве мале мо.*

(Песната се пее на домаќин на куќата)

Отварај се лепа цркви

*Јој јубаве мале моме,
Јој јубаве мале мо.
Отварај се лепа цркви,
Одзол идев водичарки.
Водичарки девојчиња.
Добро јутро сви сељани.
Дал Бог добро девојчиња.
Девојчиња водичарки.
Јој јубаве мале моме,
Јој јубаве мале мо.*

(Песната се пее кога се влегува во црквата)

Добро јутро домаќине

*Јој јубаве мале моме,
Јој јубаве мале мо.
Добро јутро домаќине,
Добри гости ти дојдоа.
Добри гости ти дојдоа,
Добар абер ти донеа.
Јој јубаве мале моме,
Јој јубаве мале мо.*

(Песната се пее кога се влегува во дворот на домаќините)

Јој љубаве мале моме

Јој љубаве мале моме,

Јој љубаве мале моме

Јој љубаве мале моме,

Јој љубаве мале мо....

(Песната се пее како запев на сите песни и се пее по улиците како најава дека доаѓаат
Водичарките)

Водичарки село Булчани

БИБЛИОГРАФИЈА:

1. Китевски Марко, *Македонски народни празници и обичаи*, Скопје 1996;
2. Китевски Марко, Македонски празнични обичаи, *Етнологија на Македонците*, Скопје 1996;
3. Кличкова Вера, Божиќни обичаи во Скопската Котлина, *Гласник на Етнолошкиот Музеј*, Скопје 1960;
4. Крстева Ангелина, Невестинските кошули во Скопската Котлина, *Етнолог*, 4-5, Скопје, 1994;
5. Крстева Ангелина, *Народната носија од Скопска Блатија*, МГС, Скопје 1998;
6. Филиповиќ Миленко, Обичаји и веровања у Скопској Котлини, Српски етнографски зборник, књига 24, Београд 1939.

СОГОВОРНИЦИ:

- Неда Паровска, 95 години од Даевци, родена во село Булачани.
- ? Радевска, родена 1917 год во село Булачани (сестра на Веселинка Радевска)
- Благуња Станковска, родена 1918 година во село Булачани.
- Елица Чурковска, родена 1929 год во село Булачани.
- Божа Милчевска Оцова, родена 1930 год. село Булачани
- Сава Стојковска, родена 1933 год. во село Булачани
- Сава Милчевска Оцова, родена 1933 год. село Булачани